

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/18633> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Henstra, Libbe

Title: Het teken van het beest : IJje Wijkstra en de geschiedenis van de viervoudige politimoord, 18 januari 1929

Issue Date: 2012-03-27

‘Werken is misdaad’ (1923-1928)

‘Alle werk is misdadig. Het werken is meehelpen aan winst maken en uitbuiten; meehelpen aan vervalsing, bedrog, vergiftiging; meehelpen aan oorlogsvoorbereiding; meehelpen aan de vermoording van de gehele mensheid. Werken is levensvernietigend.’¹ Deze zinnen zijn afkomstig uit de in 1924 verschenen brochure tegen de loonarbeid *Werken is misdaad* van de anarchist Herman Schuurman. Schuurman behoorde bij een groep anarchistische jongeren, die zich eind 1923 schaarden rond het blad *De Moker* met als veelzeggende ondertitel: *Opruiend blad voor jonge arbeiders*.² Het blad, dat zich richtte tegen het kapitalisme, het militarisme en de staat, had een oplage van ongeveer 4500 exemplaren. Rond *De Moker* was er een groep losjes georganiseerde anarchisten.

Hoewel Schuurmans theorie niet geheel onomstreden was binnen eigen groep weigerde toch menigeen loonarbeid om, geïnspireerd door het aloude neem-en-eetrecht, door stropen en diefstal aan de kost te komen. *De Moker* was ook voortdurend bezig manieren te bedenken het staatsapparaat te ondermijnen. Zo spoorde het blad niet alleen aan tot het niet betalen van belasting, maar ook tot het weigeren van sociale voorzieningen, voor zover die bestonden. Een bijdrage van *De Moker* tot deze ondermijning was onder meer het op grote schaal namaken van de alom verfoeide rijwielbelastingplaatjes en deze tegen kostprijs aanbieden.³ De kans is aanwezig dat IJje Wijkstra als lezer van het blad hiervan gebruikgemaakt heeft.⁴

De makers en lezers van *De Moker* kenmerkten zich niet alleen

door strijd. Het blad bezat ook een positief idealisme, dat zich uitte in een culturele, wetenschappelijke belangstelling. Binnen de vaste aanhang, die zo'n vijfhonderd anarchisten telde, was geheelonthouding vanzelfsprekend, kwam vegetarisme veel voor en was roken een discussiepunt.⁵ Er bestond een sterke vrijheidsdrang, met een verlangen eropuit te trekken.⁶ Velen trokken dan ook als muzikant de wijde wereld in. De sigaar rokende, vleesetende en jenever drinkende IJje Wijkstra behoorde niet tot die vaste aanhang, maar het gedachtegoed paste wel in zijn onrustige straatje. In de periode dat de *Moker*-groep zich profileerde (1923-1924), werd Wijkstra meer en meer aangetrokken tot het leven en de bewoners van de periferie van de maatschappij.

Na zijn desastreuze reis naar Duitsland was hij zich 's winters gaan toeleggen op het maken van klompen. Aanvullingen op zijn al ruime inkomen brachten clandestiene activiteiten als mollenvangen en het op kleine schaal repareren en verhandelen van wapens. In zijn reguliere werk als voeger weigerde hij in loondienst of in daggeld te werken. Zijn vrijheidsdrang bracht hem ertoe alleen werk te accepteren voor een door hemzelf vastgestelde prijs en uit te voeren in een door hem bepaald tempo. Meermalen zagen aannemers Wijkstra midden in een karwei vertrekken om een paar dagen weg te blijven, omdat hij het bijvoorbeeld te mooi weer vond om de dag met werken te verspillen. Zoals een aannemer verklaarde: 'Hij wilde altijd zijn eigen baas zijn in het werk en kwam en ging zoals hij zelf verkoos.'⁷ Doordat Wijkstra in zijn werk als vakman bekendstond en het werk dat hij aannam, met hulp van door hem ingehuurd leerlingen, altijd voltooide, namen aannemers genoegen met zijn ongebruikelijke, eigenzinnige gedrag.⁸ Daarnaast zal bij deze soepele houding meegespeeld hebben dat het voegen het sluitstuk, de afwerking, van een bouwproject is en dat een vertraging daarvan geen gevolgen heeft voor andere werkzaamheden.

In de periode na zijn relatiebreuk was IJje Wijkstra een tijd lang minder op de bouw te vinden. Voor de tweede maal was hij

op zichzelf aangewezen. In de loop van 1923 trok hij zich terug en stortte zich op de muziek. Wijkstra's muzikale historie begon toen hij als kleine jongen luisterde naar zijn musicerende broers en toen hij een mondharmonica van zijn vader had gekregen. Ook kocht hij een orgel. Naast de aankoop van de motorfiets baarde ook deze kostbare aanschaf opzien. Jaren later wist een getuige het nog in detail te vertellen. In Groningen waren ze de winkel binnengestapt, waarna Wijkstra de bediende vroeg iets te spelen op het orgel in de etalage. "Nu," zei Lutje Ijje, "wat kost dat ding?" "Twee honderd gulden," antwoordde de orgelhandelaar. Wijkstra haalde een oude beurs te voorschijn en lei het geld op de toonbank. "Stuur dat ding maar met de Doezumer boot." Zonder den man goeden dag te zeggen, gingen we verder.⁹ Ruim een jaar lang nam Wijkstra orgelles, maar uiteindelijk verloor hij als zo vaak zijn interesse. In de lente van 1923 kocht hij voor vijftien gulden een trekzak.¹⁰ Met de mondharmonica was de trekzak het meest voorkomende muziekinstrument op het platteland. In veel huishoudens was wel iemand te vinden die het bezat en/of enigszins kon bespelen. Ook Wijkstra wilde zich dit instrument eigen maken. Hij leende Derks boek over harmonica's van diens moeder – Derk Postema zat op dat moment met Jan Hut in de Verenigde Staten – en vulde zijn dagen met oefenen. Alles moest wijken voor deze nieuwe ambitie. Het werk bleef er immers wel en mensen die klompen moesten hebben, konden later ook wel terugkomen. "Dat spelen ging voor zei-ie", volgens zijn buurman.¹¹

Een groot voorbeeld voor Ijje Wijkstra was de nationaal bekende virtuoos op de harmonica Carel Frederik Losscher (geb. 1885), maar de bron van inspiratie voor het troubadourschap ligt waarschijnlijk al in zijn jeugd, bij Jan van Salen (1843-1912). Deze aan lager wal geraakte koopman uit Leeuwarden zwierf in het grensgebied van de drie noordelijke provincies en verdiende een grijpstuiver met de verkoop en het spelen van liedjes. De op leeftijd gekomen Van Salen had het voorkomen van een landloper, met een versleten jas, pet en schoenen, en was van werkelijk muzikaal

talent verstoken, maar had wel een talent mensen te vermaken. Wijkstra herinnerde zich Van Salen nog goed: ‘Och, och! Ik kon wel een uur bij die wondere kerel staan. Een oude leren tasch vol liederen hing aan zijn zijde, en hij begeleidde zichzelf met een oude lekke harmonica. Maar het instrument van Benjamin Franklin dat was hij niet meester. Zijn spelen was niet veel meer dan een zingende muis. Maar hij kon daar niet gemist worden; hij was een sieraad van de kermis.’¹² In november 1912 kwam er een jammerlijk eind aan Van Salens leven. Op een vroege avond overreed de tram Van Salen, waardoor hij zijn beide benen verloor. Niet lang daarna stierf hij. Zijn naam en faam bleven echter nog lange tijd in het collectief geheugen aanwezig.¹³

In het begin was het instrument vooral een afleiding voor Wijkstra, later was het musiceren een aangename activiteit in gezelschap. Met het verbeteren van zijn spel zocht hij na verloop van tijd zijn omgeving weer op om zijn nieuw verworven vaardigheden te etaleren. Dit speelde zich eerst vooral af in de kleine huiskamertjes bij vrienden en kennissen die hem uitnodigden ‘te avondpraoten’. IJje Wijkstra vertrouwde hiervoor evenals Van Salen meer op zijn talent voor verhaal en vermaak dan op zijn virtuositeit. In de opvatting van Wijkstra waren in zijn omgeving de capaciteiten van een professionele musicus niet nodig om voor een kunstenaar door te gaan.¹⁴ Mocht er dan zo’n muzikwonder komen spelen in de dorpskerk, dan zou de reactie van het volk volgens de pochende Wijkstra zijn: “‘Ik heur IJje Wiekstrao en Derk Postemao liever! Wat doe? (wat zeg jij?)’” De mensen daar achtten Wijkstra en Postema superieur aan de professionals op de grammofoonplaat, want die “‘sjanteren (zeuren en janken) en “piepen” mor ’n beetje”, zeggen de lui’.¹⁵ ‘Men hoeft ze ook niet wijzer te maken; het zou iemand toch niet helpen,’ eindigt Wijkstra uit de hoogte.¹⁶ Later werd de behoefte aan een groter publiek sterker en speelde hij ook op feesten en partijen in de buurt.¹⁷ Dat het publiek zijn kunsten waardeerde, stond Wijkstra wel aan, zoals hij schertsend zei: ‘Ik ben buitengewoon eerzuchtig, en mijne

ijdelheid kent geen grenzen.¹⁸ Naast voegen, klompen maken en stropen trok hij er steeds vaker met de trekzak op uit. De ontmoeting met Durk Tabak, een andere jonge vrijbouter, die het vrije leven als muzikant verkoos boven het keurslijf van dat van loonslaaf, speelde hierin ongetwijfeld een rol.

Tabak werd geboren in december 1902 als jongste telg van een eenvoudig arbeidersgezin in Harkema-Opeinde. Zijn vader en oudere broers verdienden de kost als losse arbeiders. Durk werd als nakomertje in de watten gelegd. Hij was al op jonge leeftijd ongehoorzaam en eigengereid en het zorgenkindje van het gezin. Op zijn twaalfde verscheen hij voor het eerst voor de rechter. Met twee jongere schoolvriendjes had Durk bij een dorpsgenoot ingebroken. Durks oog werd getrokken door het pistool dat op de kast lag. Het meenemen van dit wapen én een eerder voorval, waarbij Durk een meisje uit het dorp een rijksdaalder had afgepakt, leidden tot zes maanden tuchtschool.¹⁹ Deze schoolse tuchtiging deed hem geen goed. Durk Tabak had evenals Ijje Wijkstra een onafhankelijke, antiautoritaire houding en een driftige natuur, maar in tegenstelling tot Wijkstra, die door uiterlijke onverstoorbaarheid grote zelfbeheersing toonde, ontvlamde de drift bij Tabak snel in openlijke agressie. Hij was frequent betrokken bij vechtpartijen, had een reputatie als gevaarlijke vechtersbaas en kreeg regelmatig celstraf. Tabak ging voor niets of niemand uit de weg. Volgens een muziekvriend zou de kleine mollige Durk Tabak zelfs niet aan de kant zijn gegaan voor een aanstormende tijger of leeuw.²⁰

Toen Tabak op een zomerse dag met een vriend en de hond het veld in trok om eieren te zoeken, werden ze aangehouden door een rijksveldwachter. Toen de twee stropers weigerden hun namen te geven, wilde de rijksveldwachter de beide jongens meenemen naar het gemeentehuis. Het tegenstribbelen van de jongens sloeg om in geweld toen de diender Tabak met de wapenstok sloeg. Hoewel Tabak de gezagsdrager wist te vloeren en zijn kompaan hem de wapenstok afhandig wist te maken, delfden ze uiteindelijk het onderspit: Tabak kreeg zes weken cel, zijn vriend drie.²¹

De charmeur Durk Tabak had een slechte reputatie bij gezagsdragers. Zo had chef-gemeenteveldwachter Aldert Schepel van Surhuisterveen, die wel dorpsdespoot en de ‘God van Buitenpost’ genoemd werd, geen goed woord voor Tabak over.²² In zijn bijdrage aan de zoveelste vervolging van Tabak rapporteerde hij aan zijn meerderen vijf jaar na dato over een voorval dat rond 1925 plaats zou hebben gevonden, waarbij hij en twee collega’s bij ruimoer in een café een geopend knipmes van Tabak in beslag namen. Op de vraag wat Tabak met dat mes van plan was geweest, antwoordde hij volgens Schepel: “‘Dit mes is voor jullie veldwachters bestemd en wanneer jullie mij hadden geslagen dan had ik jullie dit mes gepresenteerd.’”²³ Overigens waren dit soort bedreigingen niets nieuws voor Schepel en de zijnen. Sinds zijn aanstelling in Achtkarspelen in 1908 tot zijn pensionering in 1938 was hij met zijn collega’s meerdere malen bedreigd en mishandeld. Daar staat tegenover dat hij en zijn collega’s, zoals de opmerking van Tabak al impliceerde, ook danig hebben huisgehouden met vuist, voet, stok, sabel, revolver en met twijfelachtige verklaringen.²⁴ Het doodslaan van Tabaks leeftijdsgenoot uit Drogeham door de plaatselijke veldwachter in december 1924 vormt het dramatisch dieptepunt in het optreden van het gezag in Achtkarspelen.²⁵ Een dieptepunt, dat gezien de periode waarin het plaatsvond ook wel eens de door Schepel verzwegen context kan zijn geweest voor Tabaks hierboven genoemde achterdocht en strijdbaarheid jegens de veldwachters.

De onrust die Wijkstra de zelfkant van de maatschappij deed opzoeken, kende Tabak ook. Na eerst gewerkt te hebben als landarbeider, boerenknecht en los arbeider besloot Tabak, die nog bij zijn ouders inwoonde, zijn talent als zanger te beproeven. Hij trok er met de mondharmonica op uit om aan de kost te komen als straatzanger. Later vond hij in IJje Wijkstra een begeleider op de treksak. IJje Wijkstra en Durk Tabak, die aan elkaar gewaagd waren in prestatiedrang en eerezucht, waren met regelmaat samen te beluisteren. Naast de muziek deelden ze een interesse voor

wapens. Ijje Wijkstra, Durk Tabak, maar ook Karel Friso waren dan ook regelmatig te vinden aan de Friese Dijk. Deze afgelegen zandweg tussen het Groningse Opende en het Friese Surhuizum had een beruchte bewoner bij wie Wijkstra en zijn vrienden welkom waren om naar hartenlust te komen spelen op hun trekzakken of met hun wapens. De geslepen Hendrik de Haan had zijn beruchtheid te danken aan zijn liefhebberij anderen dwars te zitten.²⁶ Hij was een ‘mooie prater’, die aanvankelijk succesvoller was in het omgaan met de regels van politie en justitie dan Kees Dalmolen. Zijn lijfspreuk was dan ook: “Hij die bekend, is verloren.”²⁷ Meermalen is De Haan gedagvaard voor een delict, maar vrijwel nooit kwam het tot een veroordeling. Dit dankte De Haan, die zo’n kwart eeuw ouder was dan de jongens, vooral aan zijn vermogen alibi’s te construeren.²⁸ Zo werd hij in 1924 bijvoorbeeld beschuldigd van het zonder toestemming jagen op andermans grondgebied. Drie getuigen hadden De Haan die dag op dat weiland zien jagen. De Haan pareerde deze aanklacht met hulp van Karel Friso, die verklaarde dat De Haan die dag bij hem in Doezum was geweest. De rechter kon het feit niet als bewezen verklaren, waarop vrijspraak voor De Haan volgde.²⁹ Evenals Durk Tabak en Hendrik de Haan kon ook Karel Friso bogen op ervaring in het omgaan met politie en justitie. Karel Friso verdiende de kost met handel in vodden en gevogelte. De kippen, die hij doorgaans op de markt in Groningen verkocht, waren echter niet allemaal eerlijke handelswaar. Friso had het stelen van kippen naar eigen zeggen tot een ware kunst verheven. Het geheim was niet te veel kippen in een keer mee te nemen, zodat de diefstal minder snel werd opgemerkt. Daarnaast was talent vereist om de beesten zonder rumoer van de stok in de zak te krijgen. Jan Hut en Derk Postema, die Friso wel eens op diens nachtelijke strooptochten hadden vergezeld, misten echter dat talent en hielden het dan ook snel voor gezien.³⁰ Naar verluidt had Wijkstra wel de benodigde aanleg. Het is dan ook niet onwaarschijnlijk dat het Wijkstra is geweest die Friso ook die ene nacht had vergezeld.

Friso's kippenjacht vond doorgaans plaats op de route naar Groningen. Hij stal wat kippen, overnachtte vervolgens op een afgelegen plek en verkocht ze 's morgens vroeg op de markt.³¹ Dit ging niet altijd goed. Zo werd hij in mei 1924 op de Groninger markt aangehouden met gestolen waar, drie kippen die de vorige dag door twee mannen – Friso en Wijkstra? – waren gestolen nabij Tolbert. In navolging van Hendrik de Haan antwoordde Karel Friso dan ook dat hij van niets wist. Hij had de kippen gekocht van een hem onbekende man. Dit veel gehanteerde argument, iets te goeder trouw gekocht te hebben van een onbekende, hielp ook ditmaal Friso uit de brand; hij werd vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs.³² Dat Hendrik de Haan en Karel Friso herhaaldelijk de dans wisten te ontspringen, is IJje Wijkstra natuurlijk niet ontgaan. Een jaar voor zijn dood schreef Wijkstra vol zelfbeklag aan zijn neef over De Haan, zijn 'beste vriend die daar bij de Friesche Dijk huist van allen verlaten als op Nova Zembla'³³: 'Hij is een oude zondaar, en jullie moeten hem eens vragen, met welk recht hij eigenlijk buiten de gevangenis blijft.' Wijkstra voegde hier veelzeggend aan toe: 'Hetzelfde kan ook van Karel [Friso] gezegd worden.'³⁴ Wijkstra zou het niet meer meemaken, maar uiteindelijk zou ook Hendrik de Haan de gevangenis muren leren kennen. In 1951 werd de vitale tachtigjarige veroordeeld tot drie jaar cel wegens brandstichting aan zijn woning.³⁵ Vier jaar later werd hij veroordeeld tot tien jaar cel wegens aanzetten tot brandstichting. Hij overleed in het Huis van Bewaring te Leeuwarden in afwachting van zijn beroep.

Het rondtrekken als muzikant en zijn contacten met Durk Tabak brachten Wijkstra vaker over de provinciegrens en in contact met arbeiders in de heidedorpen, die er een onafhankelijke, vrijgevochten levensstijl op nahielden.³⁶ Een deel van deze veelal arme, strijdbare lieden werd later, toen hun anarchistische levensopvatting een uitweg vond in het communisme, door het plaatselijk gezag onder de aandacht gebracht bij de Centrale Inlichtingendienst (CID).³⁷ IJje Wijkstra deelde hun onafhankelijke vrijgevochtenheid, maar politieke activiteit trok hem niet. Zijn opvattingen

sloten aan bij het individualistisch anarchisme. Als uitingen van deze stroming kwam men tegen: voorbeeld geven en wie wil volgen die volge, wie niet, die niet; het zich uitleven zonder rekening te houden met anderen, maar ook een superieur neerkijken op de massa die zich door kerk, fabriek, kazerne en school liet knechten.³⁸ Deze laatste houding mat IJje Wijkstra zich aan.

Zijn anarchistische inslag toonde zich in zijn weigering van de stemplicht. Het in 1917 verworven algemeen mannenkiesrecht had namelijk een keerzijde. De stemgerechtigde was bij wet verplicht op het stembureau te verschijnen. De verplichting riep felle tegenstand op bij met name anarchisten. Het protest kende doorgaans twee uitingen: naar het stembureau komen en vervolgens demonstratief weigeren te stemmen, hetgeen niet strafbaar was, of niet verschijnen – strafbaar. In de gemeente Grootegast was bij de eerste verkiezingen in 1918 een onderzoek uitgevoerd naar de afwezige stemgerechtigden. De namen van deze overtreders werden doorgegeven aan het Openbaar Ministerie. Van vervolging van deze groep was echter geen sprake, zodat de teleurgestelde burgemeester zich bij volgende verkiezingen minder actief opstelde: ‘Waar alle werk dus vergeefs was verricht, is bij de volgende stemmingen steeds door mij aangenomen, dat de wegblijvers een geldige reden van verhinderend hadden.’³⁹ Door een groeiend aantal wetsovertreders zag de burgemeester zich na de verkiezingen in 1922 genoodzaakt in te grijpen.⁴⁰ De mensen die geen goede reden opgaven voor hun afwezigheid konden een boete verwachten, die per geval varieerde van vijftig cent tot een gulden. Bij de verkiezingen in 1922 had Wijkstra zich nog gevoegd naar de wet, maar hier kwam verandering in.⁴¹ De daaropvolgende verkiezingsronden voor de Tweede Kamer, Provinciale Staten en de gemeenteraad liet Wijkstra verstek gaan.⁴² Hiervoor werd hij dan ook bij verstek veroordeeld tot boetes.⁴³ Alleen tijdens de behandeling inzake zijn afwezigheid bij de gemeenteraadsverkiezing van april 1927 nam hij de moeite naar het kantongerecht in Zuidhorn af te reizen en als toelichting te geven: ‘Ik ben een partijloos

persoon.⁴⁴ Hierna volgde de gebruikelijke boete.⁴⁵ De herhaalde boetes verhevigden zijn afkeer van burgemeester Bonnema. Niet alleen weigerde deze hem een wapenvergunning en een vergunning om als straatmuzikant in de eigen gemeente te spelen, maar in zijn ogen gaf hij hem ook bij herhaling ‘proces’ terwijl andere verstokte niet-stemmers buiten schot bleven.⁴⁶ Binnen zijn vriendenkring nam Wijkstra in de stemkwestie de meest recalcitrante houding aan; zijn vrienden kwamen tenminste tegemoet aan hun opkomstplicht of hadden een geldige reden voor hun afwezigheid.⁴⁷

Jan Hut en Derk Postema waren tijdens de verkiezingen in 1925 nog in Chicago. In september 1925 keerde Derk Postema, na bijna drie jaar in de Verenigde Staten te hebben doorgebracht, terug naar zijn geboortegrond. Twee maanden later werd hij gevolgd door Jan Hut. Voor Hut was de Amerikaanse droom echter nog niet voorbij. Met de verkoop van zijn huisje bekostigde hij een nieuwe reis naar de vs en kocht daar een stuk bouwland. Een wervelstorm vernietigde echter niet alleen de volledige akker, maar ook Huts droom van het beloofde land. In augustus 1926 keerde Hut opnieuw terug, zonder geld en onderkomen. Hij accepteerde het aanbod van Derk Postema en zijn moeder – Derks vader stierf vlak na hun vertrek naar de vs in april 1923 – om hem onder te brengen in een aan te bouwen stuk aan hun huis. Postema en Hut verdienden de kost met schilder- en timmerwerkzaamheden, maar besloten hun inkomen meer en meer te halen uit het verzorgen van de muzikale omljsting van feesten en partijen.

De ‘vier wondere mannen’, Wijkstra, Friso, Hut en Postema, legden zich toe op het maken van muziek en het filosoferen over de geheimen van het leven en ze lazen en bespraken boeken over uiteenlopende thema’s. De vrijgezelle jongens konden dergelijke hobby’s erop nahouden zolang de verplichtingen van het volwassen, gehuwde leven nog niet op hen drukten. Bij zijn vrienden stak Wijkstra’s aanhoudende adolescentie af. Hij zei het later zelf ook, zijn kameraden waren lichter op de hand en bereid tot com-

promissen, maar: 'Ik voor mijzelf week geen duimbreed van mijn ingenomen standpunt af en zou desnoods in mijn fanatisme het leven er voor gelaten hebben.'⁴⁸ Desondanks waren de vier wonderde mannen bij de mensen graag geziene gasten voor een avondpraatje. Wijkstra mocht in gezelschap graag zijn woordje doen en ontpopte zich tot een goed, maar enigszins langdradig verteller.⁴⁹ Ondanks zijn breedvoerigheid en fel uitgedragen opvattingen over staat en religie, waarmee Wijkstra zijn gehoor probeerde te choqueren, namen maar weinig mensen aanstoot aan zijn praatjes en bleef de deur voor hem openstaan, ook bij de meest gezagsgetrouwe christenen die hem vaak al van kindsbeen kenden.⁵⁰

Zijn recalitrante gedrag was bedoeld om respect en ontzag af te dwingen. Vooral het geheimzinnige en onbegrepen, dat altijd een aantrekkingskracht uitoefent op mensen en dus hun nieuwsgierigheid opwekt, droeg volgens Wijkstra daaraan bij.⁵¹ In een plattelandsgemeenschap boezemen vreemdelingen ontzag in, doordat ze nog niet doorgrond, opgenomen zijn, maar zodra de omgeving weet wat voor vlees ze in de kuip heeft, verliest ze dat ontzag.⁵² Lutje Ijje probeerde als het ware een vreemdeling te worden in eigen dorp.

Ijje Wijkstra's idee over de invloed van het geheimzinnige lijkt geïnspireerd te zijn op de 'magnetische persoon', zoals die wordt gepresenteerd in de door hem verslonden *Flowers' serie*. Deze cursus voor de praktische toepassing van de psychische wetenschappen besloeg vijf delen, waaronder persoonlijk magnetisme, telepathie en hypnose.⁵³ De magnetische persoon, die de belangstelling, het vertrouwen, de vriendschap en de liefde van de medemens trekt, kenmerkt zich door een serene rust en een bedachtzame, doordringende blik; 'Hij kijkt niet in een van uw oogen; hij kijkt juist "tusschen uw oogen".'⁵⁴ Ook observeert hij zijn omgeving en is hij zwijgzaam; als hij al spreekt, is dat op een beleefde, bedaarde en bedachtzame manier. Door het beheersen en gebruiken van zijn innerlijke kracht gaat er een aantrekkingskracht van hem uit en is hij een krachtige persoonlijkheid, die zijn lot in eigen hand

neemt. Het lesboek laat er geen misverstand over bestaan: ‘Houd uw zwakheden vóór u’, ‘de wereld kent macht toe aan hen, die haar niet begrijpen. Gij moest eveneens een geheim zijn; gij moest niet alledaagsch zijn; noch uzelf bekend maken, op welke manier dan ook.’⁵⁵

Het streven een vreemdeling te worden in eigen dorp als een omgekeerd assimilatieproces ondermijnde Ijje Wijkstra eigenlijk al in een vroeg stadium zelf. De cursus onderwijst: ‘dat zoolang gij een geheim zijt voor uw kennissen, gij een macht zijt’.⁵⁶ Het is hierbij uiteraard noodzakelijk dat de omgeving geen lucht krijgt van de achterliggende bedoelingen. Het was nu juist dit geheim dat Ijje Wijkstra aan anderen verklapte. Een toen bevriende streekgenoot kon later bij de rechtbank Wijkstra’s woorden nog memoreren: “Als je een geheim hebt, ben je een kracht voor je omgeving. Heb je geen geheim, dan ben je je kracht ook kwijt.”⁵⁷

Met de zelfhypnose van Barley en de magnetische persoon uit de *Flowers’ serie* dacht Ijje Wijkstra zich te verheffen boven alles en iedereen. Probeerde hij eerst door die zelfhypnose alle vrees en angst in zichzelf te overwinnen, later trachtte hij als magnetische persoonlijkheid ontzag af te dwingen van zijn omgeving. Doordat hij zich liet meeslepen in het najagen van hemelbestormende idealen waande hij zich op momenten de Übermensch en de gedachte daaraan, zo schreef hij later, ‘deed mij bijna duizelen van opwinding’.⁵⁸ Maar al bij aanvang sloeg de twijfel toe. Wat als het hem niet zou lukken en zijn pogingen faalden? Wijkstra ‘huiverde bij die gedachte’.⁵⁹

Ijje Wijkstra lijkt zich er niet bewust van te zijn geweest, dat zijn streven weinig kans van slagen had. Zijn falen schreef hij later toe aan zwakke wil. De tragiek ligt echter niet zozeer in het falen als wel in het naïeve geloof in de haalbaarheid van zijn puberale streven. Zo verklapte hij niet alleen het voor de magnetische persoon, volgens *Flowers*, noodzakelijke geheim, maar verwachtte hij ook nog door zijn gedrag zijn omgeving te beïnvloeden, zodat die

omgeving, die Lutje Ijje van haver tot gort kende, hem als een vreemdeling zou gaan zien.

Spookverhalen werden de meeste mensen in die omgeving met de paplepel ingegoten. Iedereen kende wel plekken of huizen waar het niet pluis was, een enkeling had de tijd, het geld en de interesse voor hetgeen geleerde heren daarover hadden te melden. Een invloedrijk boek was Flammarions werk over spookhuizen, dat in 1924 in een Nederlandse vertaling verscheen.⁶⁰ In dit boek, dat als een vervolg op zijn trilogie over het raadsel van de dood is te beschouwen, tekent Flammarion een scala aan griezelige ingezonden verhalen over spoken en huizen op, die volgens een recensent een nerveus aangelegd iemand beter niet 's avonds kon lezen.⁶¹ De kans is groot dat het volgende spookjagersavontuur beïnvloed is door *De Spookhuizen*, een werk dat naast genoemde trilogie Wijkstra's boekenplank sierde.

Ijje Wijkstra, Jan Hut en Derk Postema waren geïntrigeerd geraakt door de verhalen van het spookhek te Hardegarijp. Het hekwerk dat de singel naar de middeleeuwse burcht Bennemastate afsloot, bleef volgens de verhalen gesloten tot middernacht, waarna een witte dame van de burcht de donkere singel af dwaalde, en hoe goed het hek ook op slot zat, als zij naderde gingen de hekken open.⁶² Wijkstra, Hut en Postema wilden wel eens de proef op de som nemen. In het voorjaar van 1928 brachten ze een bezoek aan hun kennis in Oenkerk. Ruurd Kijlstra, arbeider en rijwielerhersteller, werd door Wijkstra voorgesteld als muzikant en dansleraar.⁶³ Een oud-inwoner van Oenkerk omschreef Kijlstra als een 'heel bekende verschijning', een flierefluiterige dandy, die eigenlijk van alles niets maakte en ook op muzikaal gebied – hij bezat een oude harmonica – niet bepaald een hoogvlieger was.⁶⁴ 's Avonds om tien uur verlieten ze Oenkerk, nadat ze van Kijlstra, die lachte om hun plan, wat ijzerdraad hadden meegekregen. Bij het hekwerk in Hardegarijp aangekomen bonden ze met ijzerdraad het hek dicht. Vervolgens bleven de drie spokenjagers verdekt en op gepaste afstand wachten tot het spookuur zou aanbreken.⁶⁵ De witte

dame liet het die nacht echter afweten. Hoewel het hek gesloten bleef, verstoorde dit IJje Wijkstra's geloof in een waarneembare geestenwereld niet. Hij ontpopte zich binnen de groep als deskundige op het gebied van spookgeschiedenissen, waarbij hij van de verschillende opgetekende waarnemingen en belevenissen van anderen of uit de literatuur zo wist te zeggen welke waar konden zijn en welke niet. De groep van vier wondere mannen was tegen de tijd van hun spookexpedities aangevuld met een vijfde persoon, die regelmatig als gastheer voor het groepje zou optreden, ene Hendrik Wobbes.

“Wel (wie) komt doar an?” had Wijkstra zijn metgezel gevraagd, toen hij een klein mannetje door de weilanden hun kant op zag lopen. Zijn metgezel herkende Hendrik Wobbes en vertelde dat deze niet hoog aangeschreven stond in de buurt en verantwoordelijk werd gehouden voor de verdwijning van verschillende katten, konijnen en kippen.⁶⁶ Hendrik Wobbes kwam op hen af en maakte een praatje. Het gesprek kwam al snel op muziek en Wobbes vertelde dat hij zijn trekkzak, die hij een halfjaar zonder succes had proberen te bespelen, had geruild voor een ‘spreekmachine’ inclusief lakplaten. Wijkstra werd van harte uitgenodigd eens langs te komen om de grammofoon te bewonderen.⁶⁷ Sindsdien behoorde niet alleen IJje Wijkstra, maar ook Jan Hut, Derk Postema, Karel Friso en Durk Tabak tot de regelmatige bezoekers van het kleine stulpje van Hendrik Wobbes. Diens vrouw Aaltje was ingenomen met die gezellige avonden, die zij “zeer amusant” vond.⁶⁸

Hendrik Wobbes was rond 1919 met zijn gezin van Opende naar Kornhorn verhuisd. Hier huurde hij voor een paar gulden per jaar een klein, vervallen huisje ten zuiden van de dorpskern, aan de rand van de Opende heide. Wobbes verdiende de kost als losse arbeider. Dit werk was sterk seizoengebonden en betekende een onzeker bestaan. Men werkte 's zomers vaak in het hooi, in de nazomer in het graan en in de herfst als aardappelrooier. De winter bood geen vast werk, zodat veel seizoenarbeiders terecht-

kwamen in de armenzorg en in de werkverschaffing om te gaan vlasbraken of steenbikken. Velen trokken echter het veld in om hun geluk te beproeven in onder meer het mollenvangen.⁶⁹ Waarschijnlijk heeft de – verboden – mollenvangst Wobbes in contact gebracht met de huidenhandelaar Tamme Storteboom, bij wie Wobbes rond 1923 in dienst trad.

Tamme Storteboom was rond 1904 begonnen met handel in gevogelte, huiden en vellen. Alles wat aan huiden en vellen verkoopbaar was, werd gevangen, gedood, gevild, bewerkt en verhandeld; bunzings, mollen, konijnen, maar ook katten waren niet veilig voor zijn handelsgeest. Wobbes bleef hier zo'n vier jaar werkzaam, 's zomers regelmatig onderbroken door beter betaalde seizoenarbeid bij Groningse of Friese boeren. Wobbes' werkzaamheden bij Storteboom bestonden voornamelijk uit het bewerken van huiden, schrapen, looien, rekken et cetera. Zijn werkgever had aan hem een goede, maar vreemde kracht en typeerde hem als 'enigszins suf'.⁷⁰

De handel in huiden was duister. Controle was er vrijwel niet. De herkomst van huiden viel nauwelijks aan te tonen en handelaars vroegen daar doorgaans ook niet naar. De handel oefende een grote aantrekkingskracht uit op het stropersgilde. Storteboom zelf werd ook meermalen geplaagd door diefstallen; zo kocht hij in een Gronings café in april 1926 een kalfsvel dat onlangs bij hemzelf was gestolen. De verkoper verwees naar een dertigjarige arbeider uit Opende. Bij verhoor erkende deze dat hij op een dinsdag in april best in Groningen kon zijn geweest, maar verder dan dat ging zijn herinnering niet. De inmiddels aangeklaagde Opendenaar werd bijgestaan door strafpleiter mr. Maurits Levie, die in de omgeving van Opende een grote reputatie genoot. De Opendenaar werd vrijgesproken.⁷¹ De autoriteiten waren er een jaar eerder ook niet in geslaagd een zaak voor huidendiefstal bij Storteboom rond te krijgen tegen een neef van Wobbes, die ook veel bij Wobbes over de vloer kwam.⁷²

Doordat justitie moeite had een afdoende bewijslast te constru-

eren, was huidendiefstal een grote verleiding. Ook Hendrik Wobb-
bes, die rond 1927 zijn werk bij Storteboom kwijtraakte, kon de
verleiding niet weerstaan. Vanwege dit verlies van inkomen was
het de omgeving een raadsel hoe Hendrik en Aaltje konden leven
als heer en dame, zoals zij deden.⁷³ Eind mei 1928 hoorde zijn
muziekvriend IJje Wijkstra op de bouw het nieuws van zijn ach-
terneef en voegleerling Hessel Wijkstra. Met gevoel voor drama-
tiek herinnerde IJje Wijkstra zich het gesprek als volgt: “Nou”,
zei Hessel, “ze hebben Hinnerk Wobb-
bes vannacht oppakt... zij
hebben hem oppe-daad trappeert (op heterdaad betrapt) met ’n
zak vol wol – dat har d’r stolen!” – “O, die duvel!” zei ik; “*daorum*
leefde die “olle jonge” d’r de leste tied zoo best van: Aaltje mor
’n neie gezellefiets en brune schoentjes; de meisches mor zieden
klijdjes (zijden jurkjes)... en dure wollen dekens op beere... ha, ha!
Die olle snoek! Mor hij har geliek – wat doe, (wat zeg jij) Hessel?”
– “Jawis (ja zeker) ha d’r geliek!” was Hessel’s antwoord; “want
hij het (heeft) die wol van ’n kerel stolen die het *zuelf* ‘ok de hiele
bliksemesche kliek bij ’n nander stolen; mor de *grootste* dieven die
laoten ze ien de regel met rust.”⁷⁴